

Sigbrit Swahn berättar om ett av litteraturens storverk, Balzacs skildring av hur en godsägare bragtes på fall under restaurationen i Frankrike efter Napoleon.

Bönderna mot Tapetsen

Honoré de Balzacs väldiga romansvit *Den mänskliga komedien* intog gruppen *Scenerna från landet* ett begränsat utrymme. Visst utspelade sig handlingen ofta i provinsen men då gällde det inte så mycket den arbetande befolkningen som småstadsadeln och snåla ämbetsmän av borgarklass.

Det Balzac kände till var främst Paris, där han bott längst. Men han hade gästade gods och goda borgerliga hem på landet. I sin ungdom hade Balzac också bott i Bretagne hos en gammal general, herr de Pomereuil, som berättat om det *chouannerie*, bondeuppror med rojalistiska förtecken mot republikaner och bonapartist, som bröt ut 1799 i Bretagne.

Romanen *Chouanerna* (1829) handlar om detta irreguljära krig, där chouanernas grymhet endast överträffades av de reguljära soldaternas försök att utrota civilbefolkningen. Den utspelar sig i en tid då Napoleon ännu inte hunnit centralisera Frankrike och skapa en enhetlig fransk stat med ett språk och en lag. Upproret var dömt att misslyckas. Därom

Antikvarietet

Honoré de Balzac
Bönderna
Öv: Eva Alexandersson
PAN/Norstedts, 1973

vittnar redan dess ursprungliga titel, *Den siste chouanen*.

Denna bok, den första signerade, betecknar Balzacs seriösa författardebut,

och ledde till inträde i tidens litterära och konstnärliga *avant-garde*.

Den uppåtgående kurvan fortsatte en bra bit in på 1830-talet, då en rad mästerverk såg dagen. Emellertid hade Balzac redan 1832 börjat planera sin genomgång av det franska samhällets alla sfärer. Han märkte då att bondelivet ännu inte fått sin historiker. Historiker, Balzac älskade att kalla sig det, inte minst i de ganska tokiga ungdomsromaner han skrev och som minst av allt var historiska, men tiden var inte så kinkig.

Redan i *Äktenskapets fysiologi*, som Balzac gav ut anonymt mot slutet av 1820-talet, finns belägg för att han trots allt sett ett och annat vid sina besök på

landet hos herrskapsfolk. Han talar där om att landsbygdens kvinnor inte kan uppfattas som kvinnor, i varje fall inte av honom. De är som ök, lastdjur, och helt utan de egenskaper och den omgivning som ger kärleken värde.

Balzac säger med andra ord det som senare tiders marxister skulle säga med annorlunda tonvikt, nämligen att borgarromanerna som handlade om kärlek vittnar om sysslöshet och inte kan ses som annat än uttryck för sin klass.

Sysslösheten var dock självklar för många i Balzacs tidevarv. Inte hånade man folk för att de inte hade arbete, snarare då om de var tvungna att utföra sådant för att existera. Man borde ha så mycket kapital att man kunde leva på sina räntor.

Kapitalismen hade ännu inte stiftat bekantskap med senare tiders konfiskationer (även om franska staten konfiskerade två tredjedelar av medborgarnas pengar genom att helt enkelt besluta om devalvering kring år 1800, det kallades för *Le Tiers consolidé*, en tredjedel tillbaka på lånet).

En uppkomling får sin cockteaser

Att flytta Dickens till Florida går riktigt bra, skriver Erik Hedling.

Av Charles Dickens romaner framhålls *Lysande utsikter* ofta som den bästa. I den unge Pips klassresa från den fattiga smedjan i träskmarkerna vid Themsens delta till gentlemannalivet i Londons salonger tecknade Dickens en storlagen bild av mänsklig grymhet och girighet, men också av kärlekens helande kraft.

Även på film blev *Lysande utsikter* ett mästerverk i David Leans numera klassiska version från 1946. Med en samling gudabenådade brittiska aktörer – Martita Hunt som den förfallna Miss Havisham, Francis L Sullivan som advokaten Jaggers och Finlay Currie som den förrymde straffängens Magwitch – skapade Lean en av expressionistiska bildkompositioner genomsyrad vision av Dickens komplexa tankeuniversum. Det är just från Leans filmer – förutom *Lysande utsikter* också *Oliver Twist* (1947) – som uttrycket *Dickensian*, en vanlig beteckning på Londonslum, härstammar.

90-talets version har skapats av mexikanen Alfonso Cuaron. Den

Månadens film

Lysande utsikter

Regi: Alfonso Cuaron
Manus: Mitch Glaser
efter Charles Dickens
Foto: Emmanuel Lubezki
Musik: Patrick Doyle
Med Ethan Hawke, Gwyneth Paltrow, Anne Bancroft, Robert De Niro, Chris Cooper m fl

alltid utomordentlige Chris Cooper gestaltar Pips (i filmen kallas han Finn) styvfår Joe, Anne Bancroft gör ett ypperligt porträtt av den besatta Nora Dinsmoor, filmens namn för Miss Havisham, Robert de Niro är straffängens Lustig (Magwitch) och Gwyneth Paltrow är det trovärdiga objektet för Finns åtra, den genomsköna Estelle, flickan som specialtutbildats till *cockteaser* av Nora Dinsmoor för att samla på brustna hjärtan. Hon är den äldre kvinnans hämnd på det hatade manskönet.

Resultatet är långt ifrån så oävet som filmens kärva bemötande i Sverige antyder. 90-talsmiljöerna kan jämföras med Baz Luhrmans i *Romeo och Julia* häromåret: Både Shakespeare och Dickens besitter kvaliteter och gör dem tidlösa. Flera scenlösningar är påfallande i sin visuella påhittighet.

I Leans film togs redan i inledningen ett fast grepp om publiken genom den förrymde straffängens plötsliga uppdykande på den kusliga kyrkogården. I Cuarons film finns en motsvarighet genom att Robert de Niro plötsligt dyker upp ur vattnet, där den unge Finn letar efter fiskar. Floridas kust är en elegant variation på de Kentska sumpmarker där Dickens roman har sin upprinnelse.

Och Nora Dinsmoors spöklika palats, *Paradiso perduto* står inte långt efter det Satis House som Lean lät bygga efter Dickens måleriska beskrivning: dammiga sammetsdraperier, spindelväv och dunkla skrymslen. Den amerikanske litteraturforskaren J Hillis Miller har tolkat det slottet som den dickenska visionen av en viktoriaisk överklass i förfall.

Paltrow förför publiken

Allra bäst är emellertid Gwyneth Paltrow som Estella, som effektivt förför såväl Finn som en stor del av den manliga publiken. I en av suggestiv erotik genomsvad scen sitter hon nakenmodell för den trånsjuka Finn, som i denna film får göra sin klassresa som firad konstnär bland yuppies i New Yorks mondäna gallerier.

Gwyneth Paltrow spelar Estelle, hjärtekrossarproffset som lägger an på konstnären Finn i *Lysande utsikter*. Foto: Fotofilm

Scenen är helt enkelt strålande.

Filmen brister mot slutet. De subtilt tecknade klasskonflikterna hos Dickens – som Joes tragiska besök i Finns nya värld eller straffängens återkomst (särskilt magnifikt i Leans film genom Finlay Curries suveräna spel, ett konstnärligt fyrverkeri som Robert de Niro i sitt tomeskägge inte riktigt förmår duplicera) – kommer inte upp till ytan och de komplexa meningsstrukturerna förblir dolda bakom det sexuella spelet.

Det är välkänt att Dickens gode vän, författaren Edward Bulwer-Lytton, övertalade honom att ändra det slut som ursprungligen avsetts. I den 1862 publicerade romanen lät Dickens de älskande tu

ha ett sista kärleksmöte med tvektidig innebörd. De oförglömliga blunderna lyder: *...and in all the broad expanse of tranquil light they showed to me, I saw no shadow of another parting from her*. Kanske kunde de förenas, kanske kunde de det inte. Med hänsyn till publiken ändrade David Lean naturligtvis slutet som utan tvektidigheter förenade Pip och Estella.

Cuarons Finn, habiliterad av Ethan Hawke, finner naturligtvis också sin Estella på slutet, en gräll effekt som knappast övertygar. Ändå är Alfonso Cuarons *Lysande utsikter* en sevärd film och ett tecken på att vissa författare aldrig förlorar sin aktualitet.

ERIK HEDLING